

Magické miesta

(o vzťahu architektov a obyvateľov mesta)

K. Pawlowska: Magic Sites (On Relationship between Architects and Town Inhabitants). Život. Prostr., Vol. 35, No. 4, 208 – 211, 2001.

The following paper presents the results of numerous examples of research on the perception of landscape. The research was carried out in various ways and for various reasons. In all instances, however, it aimed at learning how non-professionals perceive landscape in practice and what are their attitudes towards landscape protection and management. The common base for this research is the idea of the homeliness of architecture.

The research pertains to the cultural landscape of cities of various size - from the capital city of Warsaw thorough to a tiny hamlet of Krzeszowice. The general conclusion of the research work is that the inhabitants do appreciate the cultural landscape of their towns and villages more than the urban planners or landscape architects suppose. If the inhabitants oppose projects implemented by the professionals or the local authorities, they do so mostly because the spatial planning and landscape protection procedures are burdened with un-democratic habits and behavior originating from the communist past.

“Mojím magickým miestom je Wisla... Ponad ňu sa šíria zvuky, dvíhajú mosty. Počúvam ohlasy života mesta i ticho, rozprávam sa s ňou a ona mi odpovedá šplechotom vln o boky lodí. Poznám jej rozmery, zvodnosť. Chodievam sa dívať ako flirtuje s vetrom, slnkom a ročnými obdobiami. Čím ďalej po prúde, tým je pustejšie... Tam už naozaj niet nikoho. Iba ona a ja. Pýtam sa “Čo je za tou zákrutou?” Odpovedá: “Plyň a uvidíš.” Aj keby všetky príťažlivé miesta v meste zanikli, moje nezanikne. V porovnaní s domami, ulicami, parkmi, kaviarňami... je večné. To mágia rieky spôsobila, že tu povstalo mesto. Rieka, to je mágia prvotá, prazriedlo všetkých mágií...”

M. Terlecká v odpovedi na anketu Gazety Wyborczej

Mestské prostredie patrí všetkým, všetci majú z neho úžitok, a tak ho nemožno ani chrániť, ani utvárať bez všeobecného súhlasu či dohody. Odborníci zaoberajúci sa mestským prostredím sú povinní dbať o súlad s ľuďmi, ktorí denno-denne žijú v prostredí vytvorenom pre nich. Viesť dialóg je umenie, ktoré sa musia naučiť všetci zainteresovaní, v tomto prípade spoločenstvo obyvateľov a odborníkov. Sebaklamom by bolo nazdávať sa, že jedinou zábranou porozumenia je neprofesionalita obyvateľov. Výsledky výskumu percepcie prostredia prezentujú ako hodnotia “neprofesionáli” svoje prostredie a ako sa podieľajú na jeho formovaní.

Teoretickým základom týchto a podobných výskumov (Kolektiv IAK, 2000) je “idea osobitosti architektúry” (výskum sa uskutočnil pod vedením autorky v období 1993 – 2000). Táto myšlienka je založená na

vzťahu medzi človekom a miestom, kde žije. Môže medzi nimi existovať zvláštne emocionálne puto, čo dáva človeku pocit svojbytnosti, identity, vyvoláva potrebu starať sa oň. Medzi ľuďmi viazanými na spoločné miesto môže nastať iný rozmer vnímania prostredia, uvedomenie si bytia uprostred svojich. Také puto je pevnejšie a také miesto sa môže stať predmetom starostlivosti celého spoločenstva a má väčšie šance vedomého jestvovania než “zem nikoho”. Lokálne putá, väzby, bývajú rovnako prínosné pre konkrétny priestor, ako aj pre ľudí.

Posúdiť, či je miestna architektúra svojrázna, môžu jedine ľudia, ktorí v nej žijú a majú z nej úžitok. Architekti by sa mali snažiť získať tieto poznatky. Na dôsledné uplatnenie takéhoto prístupu je však potrebná zmena v ponímaní povolania architekta – musí opustiť pozíciu nezainteresovaného umelca a dať sa poučiť životom. Pre

tvorcu úžitkového umenia je akceptovanie jeho produktu používateľom nevyhnutné. Doteraz rešpektované funkčné kritériá a idea modernizmu naučili architektov-urbanistov, ochranárov a plánovačov celkom inému postoju. Mnohí z nich niekedy zabúdajú, že ani priestor, ani výzor miesta, ani pamiatky, ani príroda nie sú ich vlastníctvom. To, čo robia v prospech ich ochrany či tvorby, to všetko sú úlohy im zverené. Skutočné právo rozhodovať o podobe miesta majú tí, ktorí v ňom žijú – občianska samospráva.

Vnímanie krakovskej štvrť Debniky

Debniky sú jednou z najväčších a najkrajších štvrtí Krakova s príťažlivým charakterom prírodnej krajiny a ozajstnými perlamy chránenej architektúry. Terén umožňuje rôzne formy turistiky i sviatočného odpočinku. Krajina poskytuje nezvyklé atraktívne pohľady, aj architektúra je tu veľmi rôznorodá. Od vilovej štvrť cez rodinné usadlosti až po stavby predmestského a mestského charakteru. Príťažlivé prostredie a dobré ekologické podmienky, lepšie ako inde v Krakove, spôsobili, že je to oblasť so silnou expanziou individuálnej výstavby. Neprekvapuje teda, že tu vzniká konflikt medzi záujmami ochrany a rozvojom výstavby.

R. 1993 v rámci spracovania územného plánu mesta Krakov sa kolektív Inštitútu architektúry krajiny (IAK) podujal spracovať štúdiu vnímania výzoru krajinného priestoru štvrť Debniky. Bol to začiatok dodnes existujúcej spolupráce s obyvateľmi a zástupcami samosprávy tohto územia.

Štúdium navrhovaných zmien, terénne prieskumy a súčasne kontakty s obyvateľmi pomohli identifikovať najzávažnejšie problémy charakteristické pre priestorovú štruktúru mestskej časti. Konflikty súviseli s iniciovaním individuálnej výstavby v miestach so zákazom výstavby z dôvodu ochrany krajiny.

Tieto konflikty sa zvyknú prezentovať ako necitlivosť obyvateľov k hodnotám krajiny a jej vnímania. Lepšie spoznať názory a kritériá obyvateľov umožnil výskum percepcie výzoru a charakteru územia (Pawlowska, Prawelska-Skrzypek, Dobrowska-Budzilo, 1995). Z výsledkov ankety spracovali autori mentálne mapy a vytvorili model vnímania územia jeho obyvateľmi. Takto sa dozvedeli, že obyvateľom nevyhovuje spôsob, akým je ochrana prostredia prezentovaná a vykonávaná. Vládne tu podľa nich byrokratické rozhodovanie, okrem toho veľmi zdĺhavé. Rozhodnutia sa im často zdajú nezrozumiteľné, nedôsledné a nespravodlivé. Nikto ich nevyšvetľuje a netlmočí, je to iba formálny postup, vzbudzujúci podozrenie, že ide o byrokratickú interpretáciu predpisov.

Obyvatelia navrhovali také spôsoby ochrany, ktoré boli v súlade s ich chápaním spravodlivosti. Nadviazaný

Debniky – pohľad z nábřežia Wisły na Wawel

dialóg zjednotil záujmy, napríklad r. 2000 sa začala realizácia projektu veľkého verejného parku. Vyšla z iniciatívy Mestskej rady, podľa projektu kolektívu IAK (K. Pawlowska, K. Dobrowska-Budzilo, K. Fabijanowska, A. Zachariasz).

Na základe príkladov môžeme usudzovať, že počas rokovania vzniká veľa rôznych názorov, konfliktov či nedorozumení. Ale je tu nádej, že dialóg na tému výzor mesta môže vzniknúť a rozvinúť sa.

Magické miesta Varšavy

Jedným z kľúčových pojmov jedinečnosti mesta je *“miesto osobité, pozoruhodné”*, definované ako fragment verejného priestranstva v mestskom prostredí, ktorý charakterizuje originálnosť jeho významu, formy alebo funkcie. Také miesta sa vďaka ich neobvyklosti skôr zapamätajú, vzbudzujú emócie, niekedy získavajú pozíciu symbolu, a preto sa vo väčšej miere ako iné stávajú súčasťou totožnosti, identity mesta.

V súvislosti so spracúvaním priestorového plánu Varšavy sa uskutočnila anketa na zistenie, ktoré miesta patria k takýmto v hlavnom meste. Najčítanejší poľský denník *Gazeta Wyborcza* už r. 1977 prvýkrát zorganizoval podobnú anketu, ktorá sa stretla s veľkým ohlasom a záujmom čitateľov. V ankete sa namiesto pojmu *“neobvyklé miesto”* začal používať termín *“magické miesto”* (Heczko-Hylowa, 1990), ktorý sa ukázal ako zrozumiteľný a inšpiratívny.

V dôsledku tragických vojnových udalostí má Varšava oproti iným európskym hlavným mestám, ale aj mnohým poľským mestám, málo výrazných identických miest. Jej výzor býva často hodnotený ako málo atraktívny. Je to aj všeobecný názor Poliakov, na ktorom sa

podieľajú aj Varšavania. Dominujúcou črtou identity Varšavy, ktorú postrehlo zahraničie, je jej *tragické čaro*. Po kompletnej zničení počas II. svetovej vojny nasledovala nezvyklá povojnová obnova. Bolo by potrebné, aby sa nové, lepšie časy odrazili aj v obraze mesta.

V rámci ankety *„Moje magické miesta“* (1997 – 1999) prišlo do Gazety Wyborczej okolo 4000 odpovedí možno vyvodíť nasledujúce závery:

Respondenti sa otvorene priznávajú k negatívnym názorom na Varšavu. Napriek tomu vymedzujú miesta, ktoré si zaslúžia pomenovanie *magické*. Pozitívne až nadšene sa vyjadrujú o ich význame a myslia si, že by mali byť zachované a chránené. K *magickým miestam* patria podľa nich ulice, štvrte, dvory, mosty, zámky, paláce, kostoly, pomníky, cintoríny, objekty verejných inštitúcií a kultúry, parky, lesy, jednotlivé stromy, obchody, pohostinské zariadenia, vyhliadkové miesta atď.

Výber *magického miesta* býva motivovaný rôzne. Najfrekvencovanejším dôvodom sú silné pozitívne zážitky (často z detstva a mladosti), ktoré sa viažu na tieto miesta. Často je podčiarknutá nálada a atmosféra takéhoto miesta v kontraste k nepokojným hlučným častiam mesta. *Magické miesta* dovoľujú oddýchnúť si, „vypadnúť“ z uponáhľanej odcudzenosti, na chvíľu zmeniť tok myšlienok.

Cenia sa aj miesta spomienok na medzivojnové obdobie. Medzi vybranými *magickými miestami* prevažujú pamätníky, často málo známe a zriedkavo navštevované turistami. K *magickým* patria aj miesta, ktoré boli svedkami dôležitých udalostí, alebo sa viažu so životom slávnych ľudí. Obľúbené sú aj miesta s dobrou atmosférou, kde si možno posediť či stretnúť sa s priateľmi, ako sú reštaurácie, kaviarne, vinárne a pod. Na ich *magii* sa podieľajú aj vône, chute, zvuky, svetlá a všetky iné zmyslové podnety. V niektorých odpovediach sa respondenti spontánne vyjadrovali k ich stavu domáhali sa ich ochrany a náležitej starostlivosti, niekedy sami navrhli využitie alebo úpravy týchto miest. Pri zodpovedajúcom prístupe by boli ochotní aktívne sa zúčastniť na formovaní príťažlivosti mestského prostredia.

Z ankety vyplynulo, že značná časť obyvateľov Varšavy sa živo intresuje o výzor svojho mesta.

Podobné ankety sa uskutočnili v Lodži, Wroclave, Gdansku a Katowiciach. Z množstva listov, ktoré dostala Gazeta Wyborcza prýšči vysoká citová zainteresovanosť respondentov. Vďaka *„magickým“* anketám sa objavila veľká skupina vnímavých ľudí. Pre nich nie je mesto le poteciálnym zdrojom zisku, predmetom rozhodovania, ale predovšetkým živým miestom. Na kvalite života v meste im najviac záleží. Naisto je ešte veľa takých, ktorí myslia a cítia rovnako, aj keď sa na ankete nezúčastnili. Lobovanie obyvateľov by sa mohlo stať významnou silou v *„hre o mestský výzor“*. Bez účasti občanov na rozhodovaní o rozvoji mestského priestoru nemôže byť ani

reči o zachovaní harmónie medzi jeho priestorovým a sociálnym rozvojom.

Zisťovanie názorov o námestí v Krzeszowiciach

Krzeszowice sú malé mestečko, ležia pri Krakove v príťažlivej oblasti Krakovsko-Čenstochovskej Jury. Kedysi boli známymi kúpeľmi, ale táto ich funkcia upadla. Je tu palác Potockých z XIX. storočia obklopený parkom v anglickom štýle. Územný celok predstavuje cennú pamiatku, avšak značne znehodnotenú v dôsledku nevhodného užívania v predošlom období.

Názory občanov na nové využitie námestia sa zisťovali formou ankety (Odrzywolek, 1996). Prišlo 200 odpovedí od troch skupín respondentov (žiakov lýcea a ich rodičov, obchodníkov a tých, ktorí žijú, alebo využívajú domy okolo námestia).

Z ankety vyplynulo, že podstaná časť respondentov má na využitie námestia veľmi kritické názory. Námestie hodnotili ako zanedbané, nudné, bez tváre, chaotické, žalostné, ponuré, nebezpečné a to je len časť prívlastkov, aké použili respondenti. V ankete síce nešlo o ľudí, ale nezvykle často sa tam objavujú *„aktéri“* života krzeszowickej *„agory“*, posedávajúci miestni pijáci a usadlíci.

Situácia krzeszowického námestia je skutočne smutná. Z výsledkov výskumu vyplýva túžba respondentov po jeho celkovej obnove, potreba zohľadniť funkčné vzťahy tohto významného centrálného bodu v meste s mestským životom. Aby sa z neho stalo miesto, kde možno dostať všetko kúpiť, kde si možno dať rande, oddýchnuť si i dozvedieť sa, čo nového. A aby malo určitú originálnu atmosféru. Z odpovedí respondentov vyplýva vízia tradičného zaplneného malého *„námestíčka“* v malom mestečku. V ankete sa v zásade nespomínal palác Potockých a ani iné objekty mimo námestia. Palác bol však najčastejšie označovaný ako centrum a symbol mesta, tiež s výraznými pripomienkami k jeho stavu. Je dôležitým vizuálnym objektom obrazu Krzeszowic, a preto zaujíma aj dôležité miesto vo vedomí občanov.

Súčasťou odpovedí boli aj sentimentálne spomienky na tradície kúpeľov. Z výsledkov ankety vyplynul pozitívny vzťah obyvateľov k tradíciám a ochrane pamiatok. V tomto zmysle neboli odpovede odlišné v skupine rodičov a mládeže.

Postoje obchodníkov a remeselníkov k námestiu boli síce menej kritické, ale podporou jeho rekonštrukcie sa výrazne nelíšili od predošlých skupín. V niektorých odpovediach sa objavilo ako príklad výzoru i svojskej atmosféry – krakovské námestie.

Pamiatky Krakova v názoroch detí krakovských škôl

Výskum názorov na túto tému sa uskutočnil prostred-

níctvom ankety na jednej z krakovských základných škôl (Doczkal, 2000).

Deti (ca 150) sa pomerne jednoznačne nadšene vyjadrovali o starom Krakove a nemali záujem presťahovať sa do iného mesta. Na výzvu, aby opísali svoje mesto ako informáciu pre nejakého cudzinca, vymenovali najrôznejšie pochvaly, našiel sa medzi nimi aj lakonický názor "Krakov, to je raj na zemi". Záujem detí sa sústredil na niekoľko objektov. Najviac si cenia také miesta, ktoré vzbudzujú predstavy. V prvom rade je to socha draka pod Wawelom a jeho jaskyňa. "Ja mám rád zvieratá a drak je predsa zviera", vyhlásilo jedno z detí.

Anketa bola zaujímavá aj z iného hľadiska. Spýtali sme sa napríklad detí, s kým by chceli Krakov spoznávať. Všetky deti odpovedali, že s rodičmi, že s nimi sa cítia bezpečne, lepšie môžu všetko vidieť, poznať, môžu sa na všetko spýtať a aj niečo nakúpiť. Dozvedeli sme sa aj o negatívnych aspektoch ich vnímania. Deti nemajú rady skupinové vychádzky, necítia sa na nich bezpečne, stále ich ktosi kontroluje a nemôžu sa viac dozvedieť o tom, čo ich zaujíma. V odpovediach na otázku, či chodia často do múzeí a na výstavy, bola vždy rovnaká odpoveď: "Rodičia nemajú čas". Z odpovedí si možno vyvodíť záver, že nevhodné formy prezentácie kultúrnych tradícií narúšajú prirodzený záujem o významy okolitého sveta. Detstvo je obdobím vytvárania vzorov a kultúrnych návykov, je to čas preberania tradícií od predkov. V detstve sa vytvárajú podstatné vzťahy k domovu. Škoda premárniť ten čas.

***

Prezentované výsledky znova potvrdili to, čo sme už mali možnosť dozvedieť sa z podobných ankiet, že postoj profesionálov zaoberajúcich sa ochranou a tvorbou výzoru mestského prostredia je často povrchný, stereotypný. Aby mohol nastať skutočný pokrok v demokratickom spravovaní mesta, aby sa sily i prostriedky mohli účinne spojiť tak, aby to prospelo aj výzoru mesta, treba sa dozvedieť, v čom sú príčiny ťažkostí a podľa toho zorganizovať tréning komunikácie medzi všetkými účastníkmi "hry o obraz" mestskej krajiny, resp. o výzor mestského priestoru.

Z poľštiny preložil: Peter Jančura

Literatúra

- Doczkal, S.: Zabytki Krakowa w opinii dzieci z krakowskich szkół podstawowych, 2000 (praca niepublikowana).
 Heczko-Hylowa, E.: Plan Wielkiego Paryża, Teka Kom. Urb. i Arch. O/PAN w Krakowie, 1990.
 Kolektiv: Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Krakowa, praca zbiorowa pod kier. Z. Ziobrowskiego. Kraków, 1993.
 Kolektiv IAK: Badania prowadzone przez autorkę lub pod jej kierunkiem, w latach 1993 – 2000 w Instytucie

K spoznávaniu Krakova patrí odovzdávanie tradícií z pokolenia na pokolenie

Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej oraz w Instytucie Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2000.

- Odrzywolek, D.: Rynek w Krzeszowicach w opinii mieszkańców, 1996 (praca niepublikowana).
 Pawlowska, K.: Idea swojskosc w urbanistyce i architekturze miejskiej. Monografia, 203. PK, Kraków, 1996.
 Pawlowska, K., Prawelska-Skrzypek, G., Dobrowska-Budzilo, K.: Percepcja krajobrazu kulturowego obszarów urbanizowanych jako podstawa dla jego ochrony i rewaloryzacji, oprac. w ramach V Programu M. K. i S. Kraków, 1996.
 Pawlowska, K., Dobrowska-Budzilo, K., Fabijanowska, K., Zachariasz, A. a kol.: Projekty Parku Debnickiego, oprac. na zlecenie Urzędu Miasta Krakowa. Kraków, 1997 – 2000.

Dr. hab. arch. Krystyna Pawlowska, Instytut Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej, ul. Warszawska 24, 31 – 152 Kraków
 E-mail: kpawlows@usk.pk.edu.pl